

мантичний сольний концерт, романтична поема, класицистський сольний концерт, барочний concerto grosso.

Ключові слова: Р. Шуман, концерт, драматургія, поемність, пісенність, стилістика, жанрова традиція.

Zhu Yuanuan. R. Schumann's concert genre embodiments specifics (in example of the cello concerto). The trying to find concert genre embodiments specifics in Schumann's instrumental art are made in the article. Cello Concerto's op. 129, a-moll intonation-thematic, genre-structural and composition-dramaturgical patterns are investigated. Genre reference points of the composer – a romantic solo concert, a romantic poem, a classical solo concert and a baroque concerto grosso are defined.

Key words: R. Schumann, concerto, dramaturgy, poem-quality, song-quality, stylistics, genre tradition.

УДК 398.82(477)

Олена Шишкіна

НОТНІ ЗБРАННЯ ВЕСНЯНОК ТА ЇХ ВИКОРИСТАННЯ В СЦЕНІЧНІЙ ПРАКТИЦІ ФОЛЬКОРИСТИЧНИХ ГУРТІВ

Питання використання зразків народнопісенної творчості в сценічній практиці з кожним роком все більш актуалізується у площині поєднання автентичності та сценічних вимог до сучасних виконавців. Робота, що ведеться з відтворення на сцені різноманітних обрядових пісень, є дуже кропіткою і має бути спрямована не тільки на ретельне вокальне копіювання народнопісенного твору, а і на збереження відповідної семантики образу. Звернемо увагу на якість записів та можливість відтворення в репертуарі фольклористичних гуртів такого поширеного жанру народної творчості, як веснянки.

Мета статті – розглянути принципи і саму можливість використання весняної обрядової пісні у сценічній практиці фольклористичних гуртів. Весняні танково-ігрові пісні побутують в Україні під багатьма назвами.

Розпочинають весну *заклички* – звертання до Богині Весни, Весни-матері, яка народжує Весну-доньку. Колись цей процес керувався

вохвами. Концентрація народного духу спрямовувалася на посилення активності Сонця, тепла, розквіту землі. Коли земля протряхала, починали *водити танки*.

Найчастіше в науковій літературі вживаються такі: «*веснянки-заклички*», «*ігрові веснянки*», «*веснянки-хороводи*», «*весняні ігри*», «*хороводно-ігрові весняні пісні*». Також вживається й загальна назва «*веснянки*», але вона об'єднує дуже широке коло пісень, що співались від ранньої весни до русального тижня: крім хороводно-ігрових, це і закликання весни спеціальними піснями – «*гуканками*», «*закличками*», і пісні, що виконувались без драматичних чи хореографічних рухів, здебільшого ліричного забарвлення.

Відкривається весняний цикл обрядовості співами на Масляну, починаючи з пісні «*Кроковес колесо*» і дійства під назвою «*водіння козла*». На більшості території України для означення пісенно-ігрового комплексу, що виконується весною, вживались назви «*танок*», «*танки*». На заході України фольклорно-етнографічний комплекс весняного свята і пісня, що супроводжує гру або танок, найчастіше називали «*гаївкою*» (локальні назви: «*галагівка*» [27, с. 77], «*ягівка*» [13, с. 23], «*гаїлка*», «*гагівка*», «*ягівка*», «*галалівка*», «*лаголойка*», «*яголойка*», «*сгулка*», «*явілка*», «*магівка*», «*маївка*» [6, с. 15].

Із руйнуванням традиційної світоглядної системи селянина-хлібороба гаївки, весняні ігри й хороводи витіснялися і поступово зникали з активного побуту, ставали анахронізмом. Ідеологічний тиск зробив те, чого по-справжньому не змогли досягти сторіччя церковних заборон. У своїй завершальній фазі існування хороводно-ігровий фольклор насильницьки переводився до дитячого репертуару: посібники для дитсадків та початкових шкіл рясніють спрощеними варіантами таких ігор, як «*Перепілочка*», «*Зайчик*», «*Подольночка*». Серед робіт такого типу є збірки, спеціально присвячені весняним хороводно-ігровим пісням: наприклад, «*Ягільки*» (упор. М. Миханько, 1922), «*Ягільки*» (упор. О. Барияк, 1932), «*Весняночка*» (упор. В. Верховинець, 1925). Вони мають популяризаторський характер, проте містять дуже мало зразків автентичного співу. Особливо це стосується тих записів, що мають і нотну фіксацію, і докладний опис рухів, які супроводжують їх виконання. Втім, їх використання в сценічній практиці є дуже **актуальним** для керівників та учасників фольклористичних гуртів.

Розглянемо стан фіксації веснянок впродовж всього періоду записування та вивчення української народної творчості.

Найстарішим письмовим згадуванням веснянок вважаються записи Зоріана Доленги-Ходаківського, датовані початком ХІХ ст. Із 106 веснянок, що ввійшли до збірки, більше половини можна віднести до хороводно-ігрових. Запис текстів провадився максимально точно, у повному обсязі, без коректив й доповнень. До деяких пісень подано примітки про характер виконання («танок», «на галагівки, подібна до кривого танцю», «на вербову дощечку»), до інших – про час виконання («у великодну ніч») [27, сс. 65-66; 77-78].

М. Максимович у праці фольклорно-етнографічного характеру «Дни и месяцы украинского селянина» (1856) виділив весняні танки – дівочі ігри й хороводи – в окрему самостійну групу й здійснив першу спробу їхньої класифікації за характером виконання рухів [15, с. 475].

Для вивчення хороводно-ігрового фольклору особливе значення мають «Народные песни Галицкой и Угорской Руси, собранные Я. Ф. Головацким». Тут було надруковано понад 90 гаївок, записаних в західних регіонах України, що входили до складу Австро-Угорської імперії. Ця праця – найчисленніше зібрання весняних ігор і хороводів ХІХ ст. Подані записи зафіксували як архаїчні ігрові пісні («Кострубонько», «Мости», «Мак», «Воротар»), так і твори пізнішого походження (ліричного, гумористичного й сатиричного характеру), що не мали обрядового значення, але виконувались у традиційному танку [4, сс. 678-679, 682, 684].

Своєрідним підсумком майже сторічного збирання і видання весняного хороводно-ігрового фольклору стала робота Володимира Гнатюка «Гаївки» (1912), яку характеризує, перш за все, широта охоплення матеріалу, високий рівень наукової фіксації текстів, мелодій та опису ігрових дій. У передмові В. Гнатюк подав аналіз літератури за темою, детально зупинився на питаннях, пов'язаних з походженням ігор й виникненням назви «гаївка», а також представив добірку місцевих назв хороводно-ігрових пісень. Розглядаючи весняний фольклор у цілому, автор пише, що «не кожду веснянку можна зачислити до гаївок, хоч кожда гаївка є веснянкою. Термін “веснянка” обіймає ширший цикл пісень, “гаївка вузший”» [3, с. 2].

Аналізуючи умови побутування гаївок на Західній Україні, В. Гнатюк відзначив поступове згасання ігрової традиції, скорочення строку проведення гаївки до великодніх днів. Наприкінці передмови В. Гнатюк запропонував перелік основних тем гаївок й географічний покажчик записів, що ввійшли до збірки. Є музичний додаток, що містить 162 записи, з яких 129 зроблено фонографом. За кількістю мелодій хороводно-ігрових пісень, записаних й підготовлених І. Роздольським й Ф. Колессою, збірка не має собі рівних.

Тексти у збірці розбито на три великі розділи: ігрові двохорові, ігрові однохорові й однохорові гаївки без гри (власне хороводні). У середині кожного розділу пісні згруповано за тематичним принципом. Кожна гра супроводжується детальною характеристикою основних рухів, варіантами текстів й посиланнями на близькі паралелі в інших друкованих джерелах. Усього текстова частина збірки містить запис 171-ї гаївки і донині залишається єдиним спеціальним науковим зібранням української весняної хороводно-ігрової поезії.

П. Чубинський зробив чіткий поділ на веснянки без ігрового супроводу й весняні ігри; останні було виділено в окремий розділ – понад сорок хороводно-ігрових пісень переважно з центральної та східної України. Записи, представлені великою кількістю варіантів, дають уявлення про основні теми, сюжети, мотиви, образи та персонажі жанру, характерні саме для цього краю. Кожна пісня має детальний опис ігрових та хороводних рухів, до деяких подано мелодії. У середині розділу хороводні й ігрові пісні не розрізняються і надруковані разом з іграми без пісенного супроводу; деякі танкові пісні потрапили до розділу веснянок (без ігрового супроводу) та до IV тому «Трудов ...», де зібрані ліричні пісні. Це вносить у жанрову систематику певну плутанину, засвідчує відсутність загальнозживаної класифікації пісенно-ігрового фольклору, проте не применшує значення зібрання П. Чубинського, що протягом століття є основним друкованим джерелом для вивчення хороводно-ігрових пісень [31, сс. 32-184].

Значним явищем у вивченні мелодій хороводно-ігрових пісень стали збірники, підготовлені М. Лисенком – «*Молодоці*» (1875) та «*Обрядові пісні*» (1896), куди ввійшли записи весняних ігрових та хороводних пісень дитячих, дівочих, жіночих та мішаних, виокремлені у розділ «Танки та ігри» [16]. Проте деякі хороводно-ігрові пісні

потрапили й до розділу «Веснянки», тобто такі, що виконуються без драматичних або хореографічних рухів. М. Лисенко зібрав близько півтори сотні записів мелодій ігрових пісень [28, с. 34-124].

Велику збирацьку роботу на півдні України провів А. Конощенко. Частина його записів хороводно-ігрових пісень з мелодіями була опублікована у збірниках «Українські пісні з нотами» (1900 – 1909 рр.), а частина видана вже у радянський час [7, с. 3-24]. Цікаві записи фонографом українських народних пісень, зокрема й хороводно-ігрових, з Полтавської губернії зробила у 1903 р. Є. Ліньова («Опыт записи фонографом украинских народных песен») [14]. Весняні танкові пісні з мелодіями, записані на українсько-білоруському прикордонні Зінаїдою Радченко, видані в «Сборнике малорусских и белорусских народных песен Могилевской губернии» [23].

Суттєвим недоліком більшості публікацій ігрового фольклору в ХІХ ст. було відсутність записів мелодій. Окремі хороводно-ігрові пісні з мелодіями находимо в збірках О. Гулака-Артемовського «Народні пісні з голосом» (1863) [18], А. Коціпінського «Пісні, думки і шумки руського народу на Подолі, Україні і в Малоросії» [20]. У збірках О. Рубця «Двести шестнадцать украинских напевов» (1872) та «100 украинских народных песен» (1889), де під спільною назвою «Веснянки» надруковано 24 ігрові пісні з мелодіями [25].

На початку ХХ ст. викристалізувалась наукова методика видання фольклорних творів. Величезна заслуга в цьому належить Ф. Колесі [13], братам Бодянських [29], С. Людкевичу [24] і перш за все, К. Квітці. Збірки народних пісень, видані під його редакцією, куди ввійшли й численні записи хороводно-ігрового фольклору, відзначаються високим науковим рівнем фіксації як пісенних, так і словесних текстів [11; 12].

Останнім часом з'явилося декілька тематичних збірок весняного календарно-обрядового фольклору – «Веснянки», упорядковані Н. Шумадою [2], і «Веснянки» під редакцією Є. Єфремова [1]. Добірка весняних ігрових та хороводних пісень, де поруч з передруками з інших видань подано більше 20 архівних записів автентичного фольклору, міститься у збірнику «Календарно-обрядові пісні».

Серед записів, що репрезентують Слобожанщину, слід назвати нариси в нотатках Вадима Пасека, де вміщено декілька текстів вес-

няних танків з описом рухів, що під час них виконуються: «Тума», «Козел», «Перепілка» та ін. [20, с. 146-182]. До праці «Этнографические материалы, собранные в Черниговской и соседних с ней губерниях», увійшов ігровий матеріал, записаний Б. Грінченком й іншими збирачами в північно-східних та південно-західних регіонах України. У збірнику представлені як варіанти широковідомих і багато разів записаних танків, так і оригінальні та малопоширені хороводно-ігрові пісні (наприклад, «Вуточка», «Варена рибка» [32, с. 110].

Вагомим джерелом є і описи П. Іванова з Купянщини, але вони, на жаль, позбавлені нот [9; 10]. П. Іванов зафіксував частковий перехід весняних ігор у дитячий репертуар, що засвідчило певне згасання ігрової традиції на Слобожанщині ще наприкінці XIX ст. Тому автентичний запис весняної обрядової пісні на Слобожанщині має дуже коротку історію.

Отже, слобожанським дослідникам вдалося продовжити традицію запису автентичних веснянок. До таких належать роботи В. Ступницького [26], збірки харківських етномузикологів Л. Новикової [21; 22] та В. Осадчої [18]. Більшість з цих записів зберігаються у фольклорному кабінеті Харківського національного університету мистецтв ім. І. П. Котляревського (зав. кабінетом – кандидат мистецтвознавства І. Романюк), а також в Лабораторії фольклору та етнографії Слобідської України при кафедрі українського народного співу та музичного фольклору ХДАК (зав. кафедрою, кандидат мистецтвознавства В. М. Осадча)¹.

Робота з відновлення всього фольклорно-етнографічного комплексу весняного обряду як своєрідного явища народної творчості повинна перш за все спиратися на автентичні записи, що містять не тільки нотну фіксацію, але й аналіз специфічних особливостей того чи іншого різновиду жанру. Особливо цікавим є записування цього складного ігрового явища за допомогою методики, яку запропонувала С. Грица [5].

Сучасна методика творчого втілення автентичного фольклору, якої дотримується у власній практиці автор статті, спирається на аналіз і

¹ Ці наукові доробки складають основу репертуару фольклористичних гуртів «Сварожичі» і «Лада» Харківської державної академії культури, «Веснянки» Харківського національного університету імені В. Каразіна, «Слобожаночка» Харківського училища культури (художній керівник – автор статті).

прослуховування матеріалу фонографічних записів. Це повніше надає уявлення щодо співацьких особливостей не тільки в площині регіональних відмінностей, але й пізнання сакрально-семантичних якостей. Дуже важливим для керівників фольклористичних гуртів є:

- розуміння феномену фольклору за рамками мистецтва, визнання важливості позахудожнього, прикладного у фольклорі, тобто розуміння *фольклору як складової життя*;
- осмислення фольклору не тільки як пам'ятника, але і як живого явища, *артефакту сучасної культури*;
- вивчення музичного фольклору як *феномену, що звучить*, встановлення різниці між виконавством та його фіксацією в тексті;
- розуміння значення в збереженні та розвитку фольклору *носіїв традиції* – майстрів автентичного виконання;
- виявлення ролі *малих соціальних груп* як основного носія фольклорної традиції;
- визнання фольклору як надбання нації, сформованого в значній мірі на стадії етносу і зберігаючого в сучасності ознаки соціальних спільностей іншого типу, пов'язаних з певною територією.

Саме ці положення визначили напрямок творчого пошуку в сценічній практиці фольклористичних гуртів.

Важливим пунктом в діяльності фольклористичних гуртів є пошук найбільш природних для фольклору форм його відтворення. На одному його полюсі – пропаганда фольклору у вигляді концерту, на іншому – відхід в побут.

Розуміючи неприйнятність для фольклору сценічних умов, виконавці намагаються відтворити на сцені «фольклорну ситуацію», встановити безпосередній контакт з глядачами, долучити їх до співу, весняних ігор, танків.

З метою активізації глядачів, перед виступом розповсюджуються тексти веснянок, долучаючи тим самим слухачів до співу; виконавці сходять зі сцени, запрошуючи глядача до танців і до обрядових дійств.

Однією з улюблених форм виконання є фольклорне свято. Цей вид діяльності потребує специфічних навичок спілкування з глядачами, уміння долучити їх до процесу виконання, і звичайно, підбір особливого репертуару. Характерним прикладом з погляду драматургії є ви-

конання цільного весняного обрядодійства, що охоплює сотні пісень, численні обряди і вірування, молодіжні розваги, звичаї, пов'язані з солярними культами вінка, води тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Веснянки: Українські народні пісні. Пісенник [Упоряд. Є. В. Єфремов].* – К. : Муз. Україна, 1988.
2. *Веснянки: Українські народні пісні [Упоряд. та вступ. стаття Н. С. Шумади].* – К. : Дніпро, 1984.
3. *Гаївки. Зібрав Володимир Гнатюк. Мелодії гаївок, схоплені на фонограф Йосипом Роздольським, списав і зредагував Філярет Колесса // Матеріали до української етнології. Видає етнографічна комісія Наукового товариства ім. Шевченка у Львові.* – Львів, 1909. – Т. XII.
4. *Головацкий Я. Народные песни Галицкой и Угорской Руси, собранные Я. Ф. Головацким. Ч. II. Обрядные песни.* – М. : Издание имп. об-ва Истории и Древностей при Московском ун-те, 1878.
5. *Грица С. Фольклор у просторі та часі. Вибрані статті.* – Тернопіль, 2000.
6. *Дей О. І. Поетика української народної пісні.* – К. : Наукова думка, 1978.
7. *Дніпрова Чайка. Народні пісні з голосу Дніпрової Чайки та в її записах [Упоряд. О. Дей, В. Пінчук].* – К. : Муз. Україна, 1974.
8. *Жизнь и творчество крестьян Харьковской губернии. Очерки по этнографии края.* – Т. I. – Харьков, 1989.
9. *Иванов П. В. Игры крестьянских детей в Купянском уезде.* – Харьков, 1889.
10. *Иванов П. В. Жизнь и поверья крестьян Купянского уезда Харьковской губернии // СХИФО.* – 1907. – Т. 17. – 216 с.
11. *Квітка К. Збірник українських пісень з нотами.* – К. : Хромо-лит. І. І. Чоколова, 1902.
12. *Квітка К. Народні мелодії. З голосу Лесі Українки записав і упорядкував Климент Квітка.* – К., 1917.
13. *Колесса І. Галицько-руські народні пісні з мельодиями зібрав у селі Ходовичах др. Іван Колесса // Етнографічний збірник.* – 1902. – Т. XI.
14. *Линева Е. Опыт записи фонографом украинских народных песен. Из музыкально-этнографической поездки в Полтавскую губ. в 1903 г. Евгении Линева.* – М. : Типография К.Меньшова, 1905.
15. *Максимович М. Украинские народные песни, изданные Михаилом Максимовичем.* – Ч. I. Кн. I-II. – М. : Типография Ун-та, 1834.

16. Молодоці: Збірник танків та веснянок (Гри, співи весняні: дитячі, дівочі, жіночі та мішані). Зібрав М. Лисенко. – К., 1875.

17. Народні українські пісні з голосом. (50 пісень і 5 додатків) [Зібрані, споряджені і видані Олексієм Гулак-Артемівським]. – Изд. 2-е, доп. – Вып. I. – К. : Книгопечатня Петра Барського, 1883.

18. Осадча В. М. Дитячий фольклор Слобожанщини // Дитинство і народна культура Слобожанщини [Сер.: Муравський шлях-2000]. – Харків, 2000. – С. 33-115.

19. Пісні, думки і шумки руського народу на Подолі, Україні і в Малоросії / Списані і положені під музику А.Коціпінським. – К. : У Коціпінського, 1861.

20. Пассек В. Очерки России, издаваемые Вадимом Пассеком. Книга V. – М. : Типография Н. Степанова, 1842.

21. Пісні Слобідської України. Фонографічна збірка [Упоряд. Л. І. Новикова]. – Харків : Майдан, 1996. – 187 с.

22. Пісні Слобідської України. Фонографічна збірника. Записи з Лебидинщини [Упоряд. Л. І. Новикова]. – Харків : Майдан, 1998. – 200 с.

23. Радченко З. Сборник малорусских и белорусских народных песен Могилевской губ. (Гомельского уезда, Дятловичской волости) (180 песен) [Записаны для голоса Зинаидой Радченко]. – М., 1911.

24. Роздольський Й., Людкевич С. Галицько-руські народні мелодії зібрані на фонограф Йосифом Роздольським, списав і зредагував Станіслав Людкевич. – Ч. I // Етнографічний збірник. – Львів : Етнографічна комісія, 1906. – Т. XXI.

25. Рубець А.И. 100 українських народних песен : 5 випусков в одному томе. – М. ; Лейпциг : Изд. П. Юргенсона, 1889; Рубець А. И. Двести шестнадцать народных украинских напевов записал и издал А. И. Рубец. – М.: Печатня Л. Юргенсона, 1872.

26. Ступницький В. Пісні Слобожанської України. Фонографічний запис. – Харків : Майдан, 2007.

27. Українські народні пісні в записах Зоріана Доленги-Ходаковського (з Галичини, Волині, Поділля, Придніпрянщини і Полісся) [Упоряд., текстологічна редакція і коментарі О. І. Дея. Атрибуція автографів і копій та передмова А. А. Малаш і О. І. Дея]. – К. : Наукова думка, 1974.

28. Українські народні пісні в записах М. В. Лисенка. Ч. I. [Упоряд., вступ. ст. та примітки Єфремової Л. О.]. – К. : Муз. Україна, 1990.

29. Українські народні пісні в записах Осипа та Федора Бодяньських [Упоряд. та примітки А. Ю. Ясенчук, загальна і текстологічна ред. та вступ. стаття О. І. Дея]. – К. : Наукова думка, 1978.

30. Чебанюк О. Особливості сучасного побутування весняного календарно-обрядового фольклору на Україні // *Слов'янське літературознавство і фольклористика, 1986.* – Вип. 15. – С. 67-74.

31. Чубинский П. П. Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский край: В 7 т. – СПб. : Тип. Безобразова, 1872. – Т. 3.

32. Этнографические материалы, собранные в Черниговской и соседней с ней губернии. – Т. 3 : Песни [Б. Д. Гринченко]. – Чернигов : Тип. губ. земства, 1899.

Шишкина О. Нотні зібрання веснянок та їх використання в сценічній практиці фольклористичних гуртів. Розглядається проблема автентичності передачі обрядів у межах сценічної діяльності фольклорних колективів на прикладі можливого відтворення весняних пісень-хороводів. Пропонується розглядати спів веснянок як обрядове дійство, пов'язане з ігровою діяльністю та сповнене різноманітних рухливих форм.

Ключові слова: веснянки, сценічна діяльність, автентичний фольклор.

Шишкина Е. Нотные сборники веснянок и их использование в сценической практике фольклорных групп. Рассматривается проблема аутентичности передачи обрядов в рамках сценической деятельности фольклорных коллективов на примере возможности воссоздания весенних песен-хороводов. Предлагается рассматривать пение веснянок как обрядовое действие, связанное с игровой деятельностью и наполненное различными формами движения.

Ключевые слова: веснянки, сценическая деятельность, аутентичный фольклор.

Shyshkina E. Published music collections of springsongs and their usage in scenic practice of folkloristic groups. The article is devoted to the problem of authentic ritual reproduction within the limits of the stage of folkloristic groups in terms of the possibility of reproducing spring carols-circle dances. Singing carols (vesnianky) is suggested to consider as a ritual action that is connected with play activities full of various wheels.

Key word: springsongs, scenic activities, autentic folklore.